

*Bu eser, Cumhuriyetimizin 100'üncü yılında,
Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün ve kahraman silah arkadaşlarının
aziz hatırasına ithaf olunmuştur.*

Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Çerçevesi İçinde SANCAR'IN MELİKLİK DEVRİ

Mehmet Altay Köymen

**Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Çerçevesi İçinde
SANCAR'IN MELİKLİK DEVRİ**

Yayına Hazırlayan
Sinan Tarıfci

TÜRK TARİH KURUMU
ANKARA ♦ 2023

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI IV/A-2-1.1. DİZİ - SAYI 32

Sertifika No: 43191

Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Çerçevesi İçinde Sancar'ın Meliklik Devri
Sanjar's Reign as the Prince within the Framework of the History of the Great Seljuk Empire

Mehmet Altay Köymen

Yayına Hazırlayan

Sinan Tarıfci

İnceleyiciler

Mehmet Ali Hacıgökmen ♦ Osman Gazi Özgüdenli

Metin Denetimi

Şükrü Çavuş

1. Baskı: Ankara 2023. (2000 adet)

ISBN 978-975-17-5614-5

Sayfa Tasarımı

Ayşegül Yenidoğan

Kapak Tasarımı

Emine Çakır

Türk Tarih Kurumu

Hacettepe Mahallesi Kızılay Caddesi No: 1 06230 Altındağ/ANKARA

Tel: +90 312 310 23 68 ♦ Fax: +90 312 310 16 98

ttk.gov.tr ♦ emagaza-ttk.ayk.gov.tr

Baskı

Neyir Matbaacılık

Matbaacılar Sitesi 1341. Caddesi No: 62 Yenimahalle/ANKARA

Tel: +90 312 395 53 00 ♦ Fax: +90 312 395 84 20 ♦ Sertifika No: 49891

5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'na göre bu eserin bütün yayın, tercüme ve iktibas hakları Türk Tarih Kurumuna aittir.

İÇİNDEKİLER

YAYINA HAZIRLAYANIN ÖN SÖZÜ	VII
ÖN SÖZ.....	XXI

I. MELİKŞAH'IN ÖLÜMÜNDEN SANCAR'IN HORASAN MELİKLİĞİNE TAYİNİNE KADAR SELÇUKLU İMPARATORLUĞU: MELİKŞAH'IN ÖLÜMÜ VE İÇ SAVAŞLAR..... 1

1. Berkyaruk-Mahmûd Mücadelesi..... 4
2. Berkyaruk-Tutuş Mücadelesi..... 6
3. Berkyaruk-Arslan Argun Savaşı..... 12

II. SANCAR'IN HORASAN MELİKLİĞİ..... 17

1. Berkyaruk'la Birlikte Horasan Seferi..... 17
2. Berkyaruk'a Karşı İki Kumandanın İsyanı ve Sancar..... 19
3. Sancar'ın Hârezm ve Toharistan'a Hâkim Oluşu 21

III. SULTAN BERKYARUK-MEHMED MÜCADELESİ..... 25

1. Mehmed ve Kuvvet Kaynakları 25
2. Mücadele Arifesinde Berkyaruk..... 27
3. Savaş ve Neticesi 30
4. Berkyaruk-Sancar Savaşı..... 36
5. Berkyaruk'la Mehmed Arasında İkinci Savaş..... 41
6. Savaş Ertesinde Mehmed: Sancar'dan Yardım İstemesi, Yeni Bir Savaşa Hazırlık ..42
7. Savaş Ertesinde Berkyaruk..... 44
8. Halife, Mehmed ve Sancar 47
9. Mehmed'le Berkyaruk Arasında Üçüncü Savaş ve Uzlaşma..... 50

IV. MELİK SANCAR: HALİFELİK VE KARAHAHLILARLA MÜNASEBETİ.....53

V. BERKYARUK'LA MEHMED ARASINDAKİ SULHUN BOZULMASI VE SAVAŞIN DEVAMI	59
1. Dördüncü Savaş	59
2. Beşinci Savaş: Uzlaşma ve Sancar.....	60
VI. MEHMED'İN SALTANATI	67
VII. MEHMED'İN SALTANATI ZAMANINDA SANCAR	75
1. Sancar ve Bâtıniler.....	76
2. Sancar'ın Sîstân'da Hâkimiyetini Kuruşu	77
3. Mâverâünnehr ve Gur Hadiseleri.....	78
4. Sancar ve Gazneliler.....	81
VIII. SULTAN MEHMED'İN ÖLÜMÜ İLE ORTAYA ÇIKAN MESELELER VE SANCAR'IN SULTAN OLUŞU	89
KAYNAKLAR	97
DİZİN	103

YAYINA HAZIRLAYANIN ÖN SÖZÜ

Mehmet Altay Köymen, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ne 1936 yılında intisap etti. 1940 yılında pekiyi derece ile esas zümre Orta Zaman Tarihi, yardımcı zümreler Farsça ve Hint Tarihi'nden mezun olmaya hak kazandı. Mezun olunca hocası Ord. Prof. Mehmet Fuat Köprülü tarafından doktora sınıfına seçildi. Köprülü'nün nezaretinde hazırladığı, Muhammed b. İbrâhim'in *Târih-i Selcûkiyân-ı Kirmân* adlı eseri üzerindeki tezi¹ jüri başkanı Ord. Prof. M. Fuat Köprülü'den başka Ord. Prof. Şevket Aziz Kansu, Prof. Akdes Nimet Kurat, Prof. Necati Lûgal ve Doç. Şinasi Altundağ'dan oluşan jüri tarafından ilmî bakımdan değerli görülerek ve yapılan imtihanda pekiyi derecede başarılı sayılarak 15.08.1943 tarihinde Doktor ünvanını aldı. Ord. Prof. M. Fuat Köprülü, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Ortaçağ Tarihi Kürsüsü'nün başına getirildikten sonra öğrencilerine doktora yaptırmaya başlamıştı. Kendisi dört öğrencisine Doktor payesi vermişti. Ondan ilk Doktor ünvanını alan öğrencisi Osman Turan (1941), son Doktor ünvanını alan öğrencisi de Mehmet Altay Köymen idi (1943). Köprülü'den Doktor ünvanını alan diğer iki öğrencisi ise Neşet Çağatay ve Selahattin Çetintürk idi. Bir süre Tarih Öğretmenliği yaptıktan sonra Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi asistanlık sınavını kazanan Mehmet Altay Köymen, 08.12.1944 tarihinde Orta Çağ Kürsüsü asistanı oldu.

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Orta Çağ Tarihi asistanlarından Mehmet Altay Köymen 15.11.1948 yılında resmî evrakta "Büyük Selçuklu İmparatorluğu Çerçevesi İçinde Sancar'ın Meliklik Devri" adıyla anılan tezi ile Doçentliğe hak kazandı. Doçentlik tezi imtihan jürisinde bulunan jüri başkanı Prof. Mükrimin Halil Yınanç ile jüri üyeleri Prof. Akdes Nimet Kurat, Prof. G. Rohde ve Prof. Şinasi Altundağ tezle alakalı olarak hazırlamış oldukları raporlarında adayın metotlu bir şekilde çalışmış olduğunu beyan etmiştir. Jüri üyeleri, müellifin tezi teslim ettikten sonra bu sahadaki

1 Doktora tezinin özet bir yayını için bk. Mehmet Altay Köymen, "Kırman Selçukluları Tarihi", *A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, II/1, Ankara 1943, s. 127-134.

mesaisine devam ederek, Fakülte dergisinde neşrettiği iki değerli makaleyi de nazariitibara almak suretiyle adayın sahasında o günkü durumuyla bir hayli ilerlemiş olduğuna temas etmişlerdir. İmtihan jürisinden gelen raporları birleştirmek üzere Prof. Şinasi Altundağ, Üniversite Doçentlik İmtihan Yönetmeliğinin 18. maddesi gereğince raportörlüğe seçilmiştir. Bu durum neticesinde Prof. Akdes Nimet Kurat, Prof. Cavit Baysun, Prof. G. Rohde ve Prof. Şinasi Altundağ'dan müteşekkil jüri, adayın tezinin kabulüne ve Üniversite Doçentlik İmtihan Yönetmeliğinin 22. maddesi gereğince Kollokyum'un 11.11.1948, deneme dersinin de 15.11.1948'de yapılmasına oy birliği ile karar vermiştir. Mezkûr karar, dönemin Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi dekanı Prof. Hamit Dereli imzalı 02.11.1948 tarihli 2282 sayılı resmî evrak ile Orta Çağ Tarihi asistanı Mehmet Altay Köymen'e tebliğ edilmiştir. Bu süreçleri muvaffakiyetle geçiren Mehmet Altay Köymen, 30.03.1949 tarihinde de o sıralarda yeni kurulan Genel Türk Tarihi Kürsüsü Eylemli Doçentliğine atanmıştır. Anlaşılacağı üzere, elinizdeki bu eser temelde Mehmet Altay Köymen'in Doçentlik tezidir. Mehmet Altay Köymen, 03.04.1958'de de Profesörlüğe yükseltilmiştir.

Selçuklu tarihinin büyük âlimi Prof. Dr. Mehmet Altay Köymen'in gerek yayımlanmış ve gerekse ilk kez yayımlanan ilmî ve fikrî bütün makalelerini ihtiva eden *Toplu Makaleler I. Cilt: Atatürk, Tarih Metodolojisi, Kaynaklar, Biyografiler, Toplu Makaleler II. Cilt: Selçuklu Devri Türk Tarihi Araştırmaları, Toplu Makaleler III. Cilt: Memleket Meselelerine Dair Fikirler, Kanaatler ve Tespitler*² adlı külliyyatı ile tarih araştırma metodolojisine dair *Türk Tarihinde Araştırma Metodu*³ ve merhumun göçüşünden sonra tarih camiasında akabeti merak konusu olan *Büyük Alâeddin Keykubad ve Zamanı*⁴ adlı eserlerini daha önce yayına hazırlayarak neşretmiştik. Prof. Dr. Mehmet Altay Köymen'in *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Çerçevesi İçinde Sancar'ın Meliklik Devri*

- 2 Mehmet Altay Köymen, *Toplu Makaleler I. Cilt: Atatürk, Tarih Metodolojisi, Kaynaklar, Biyografiler, Toplu Makaleler II. Cilt: Selçuklu Devri Türk Tarihi Araştırmaları, Toplu Makaleler III. Cilt: Memleket Meselelerine Dair Fikirler, Kanaatler ve Tespitler*, Yay. haz. Sinan Tarıfci-Kerim Köksal Kaya, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018.
- 3 Mehmet Altay Köymen, *Türk Tarihinde Araştırma Metodu*, Yay. haz. Sinan Tarıfci, Berikan Yayınevi, Ankara 2016.
- 4 Mehmet Altay Köymen, *Büyük Alâeddin Keykubad ve Zamanı*, Yay. haz. Salim Koca-Sinan Tarıfci, Kronik Kitap, İstanbul 2020.

adlı yayımlanmamış bu eserini de yayına hazırlayarak okuyucuya sunmaktan kıvanç duyuyoruz.

Prof. Dr. Mehmet Altay Köymen, her büyük Türk devlet adamı için monografiler meydana getirip, mümkün olduğu kadar geniş aydın kitlesinin okumasını sağlamanın son derece yararlı olduğuna inanmaktaydı. O, Büyük Selçuklu hükümdarlarından Tuğrul Bey⁵ ve Alparslan⁶ ile Türkiye Selçuklu hükümdarlarından Alâeddin Keykubad⁷ hakkında monografik eserler vücuta getirmiştir. Son Büyük Selçuklu hükümdarı Sancar'ın daha ziyade yazarın tabiriyle dış tarihine dair, yani askerî ve siyasi mahiyetteki olayları ihtiva eden sultanlık devrine ait eseri⁸ de bir nevi monografidir. Elinizdeki bu eser de aşağıda yazarın ön sözündeki ifadesinde de belirttiği üzere, “Selçuklu prensi Sancar'ın meliklik zamanı hakkında bir monografi”dir.

Prof. Dr. Mehmet Altay Köymen, ön sözlerinde eserlerinin mahiyetini tayin ederken, mesela *Alparslan ve Zamanı*'nın askerî ve siyasi tarihe dair olan hülasasına ait eserin, dipnotları ve bibliyografyası gösterilmediği için, sadece aydınlara hitap ettiğini belirtmiştir. Her bölümün sonunda bibliyografya ve bazı açıklamaları içeren ancak dipnotları bulunmayan *Selçuklu Devri Türk*

- 5 Mehmet Altay Köymen, *Tuğrul Bey ve Zamanı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1976; Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1986. Büyük Selçukluların Tuğrul ve Çağrı Beyler liderliğindeki kuruluş safhası hakkında yazarın daha geniş bir eseri için bk. Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, I. Cilt, Kuruluş Devri*, Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Enstitüsü Yayınları, Ankara 1979; Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989, 1993, 2000, 2011, 2016, 2021.
- 6 Sultan Alparslan devrinin dış tarihi, yani askerî ve siyasi tarihine dair hülasa eseri için bk. Mehmet Altay Köymen, *Alparslan ve Zamanı*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yayını, İstanbul 1972; A. Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1983; Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1995. Alparslan devrinin iç tarihini, yani müesseseler ve kültür tarihini de ihtiva eden mufassal eseri için bk. Mehmet Altay Köymen, *Alp Arslan ve Zamanı II*, A. Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1983. Bu sonuncusunun yeni baskıları için bk. Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, III. Cilt, Alp Arslan ve Zamanı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992, 2001, 2011, 2016, 2021.
- 7 Mehmet Altay Köymen, *Büyük Alâeddin Keykubad ve Zamanı*, Yay. haz. Salim Koca-Sinan Tarifci, Kronik Kitap, İstanbul 2020.
- 8 Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, II. Cilt, İkinci İmparatorluk Devri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1954, [1984, 1991 V. Cilt olarak], 2011, 2017.

*Taribi*⁹ isimli eserin ise yazar, birtakım metodolojik hususları da göz önünde tutarak, birinci derecede Türk tarihinin uzmanlarına hitap ettiğini, bununla beraber bu kitabı aydınların da zevkle okuyacaklarını umduğunu bildirmiştir. Diğer taraftan, mesela *Tuğrul Bey ve Zamanı* adlı eserinde, eseri yazarken dayandığı belli başlı kaynaklar ve tetkikler ile notların eserin sonunda gösterildiği veçhiyle eserin, hem ihtisas erbabına, hem de aydınlarla hitap etmek gibi çifte özelliğe sahip bulunduğunu ifade etmiştir. Benzer şekilde, gerek dipnotları ve gerekse bibliyografyası yerli yerinde gösterilen, Sultan Sancar'ın sultanlık dönemini konu alan *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, II. Cilt, İkinci İmparatorluk Devri* adlı eserin, bu hususiyetlerinin yanında özel isimler için belirli bir imla sistemi tatbik edilmemesi ve bunların Türkçe telaffuzlarına göre yazılması itibarıyla, yazar tarafından hem mütehasşısalar, hem de Türk tarihine karşı alaka duyan münevverler tarafından okunabileceği belirtilmiştir. Bu durumda yazarın *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Çerçevesi İçinde Sancar'ın Meliklik Devri* adlı bu eserinin dipnotlar ve bibliyografyaya sahip olması, özel isimlerin yazılış şekli, sade ve akıcı üslubu dolayısıyla hem uzman araştırmacılara, hem de aydınlarla ve genel okuyucu kitlesine hitap ettiğini söylemek mümkündür.

Eseri yayına hazırlarken elimizde, biri yazarın Osmanlı Türkçesiyle kalem aldığı el yazısı metni ve diğer ikisi daktilo metni olmak üzere üç nüsha vardı. Bunların üçü de tam değildi. Şans odur ki her üç nüshada da olmayan bir kısım yoktu. Hâl böyle olunca birinin eksikliğini diğerinden giderebildik. Bununla birlikte, üç nüsha arasında birtakım farklılıklar vardı. Bu farklılıkları yayına hazırlarken giderdik ve metni standart bir hâle getirdik. Bu arada, dönemin şartları altında nüshalar hazırlanırken ortaya çıkan çok sayıdaki yazım hatalarını ve diğer teknik hataları, daha önemlisi böyle hataların yol açtığı anlamsal ve bilgisel hataları giderdik. Asıl nüshalarda bir kısım dipnotta, bazısında yalnız yazar adı, bazısında ise yalnız eser adı gösterilmiştir. Bunların sayfa numaraları verilmemiştir. Böyle dipnotları, kullanılan kaynaklardan sayfa numaraları tespitlerini yaparak tam hâle getirdik. Öte yandan dipnotların, ulaşılabilen ilgili kaynaklara başvurarak kontrollerini sağladık; bu sırada tespit edilebilen hataları düzelttik. Kitabın sonunda gösterildiği

9 Mehmet Altay Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1963; A. Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1982; Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989, 1993, 1998, 2004, 2013, 2017, 2019.

üzere bibliyografya listesi ve dizin tertip ettik. Şahıs ve yer adları ile ıstılahların yazımında, bir bütünlük sağlamak üzere, mümkün olduğunca yazarın hayattayken yayımladığı ve bu eserin devamı niteliğinde olan *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, II. Cilt, İkinci İmparatorluk Devri* adlı eserindeki yazımları esas aldık.

Prof. Dr. Mehmet Altay Köymen, söz konusu daktilo metni hâlindeki iki ayrı nüshanın birincisinin kapağına kendi el yazısıyla tuttuğu bir notta, “tamamlandıktan sonra yayınlanabilir”; ikincisinin kapağına tuttuğu bir notta da “gözden geçirildikten sonra yayımlanabilir” ibaresini düşmüştür. Her iki notun tarihi de 04.07.1991’dir. Prof. Dr. Köymen’in diğer son dönem çalışmaları gibi, bu eseri de tamamlayarak yayımlamaya ömrü vefa etmemiştir. Burada dikkati geçen nokta eserin “tamamlanması” hususudur. Prof. Dr. Köymen, ilk baskısı 1979 senesinde yapılan *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, I. Cilt, Kuruluş Devri*¹⁰ adlı eserinin 12.04.1979 tarihli ön sözünde, ilk baskısı 1954 senesinde yapılan *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, II. Cilt, İkinci İmparatorluk Devri*¹¹ isimli Sultan Sancar ve zamanını konu edinen eserinin, aradan geçen 25 yıl zarfında eline geçen yeni malzemenin ilavesiyle genişletilmesi ve tamamlanması gerektiğini ifade etmiştir. Prof. Dr. Köymen, hemen yukarıda dikkat çektiğimiz notundaki eserin tamamlanmasından kastı, bu devre ait eline geçtiğini başka bir vesileyle belirttiği yeni malzemenin ilave edilmesi midir? Yoksa yalnız mutata teknik eksikliklerin giderilmesi ve metnin her yönden yayına hazır hâle getirilmesi midir? Kuvvetle muhtemel her ikisi de idi. Bununla birlikte, Prof. Dr. Köymen’in *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, II. Cilt, İkinci İmparatorluk Devri* eserinin, ilk yayımlandığı tarih olan 1954 yılından itibaren, vefatına kadar 1984 ve 1991’de ikinci ve üçüncü baskıları yapılmıştır. Yazar, eserin genişletilmesi ve tamamlanması gerektiğine dair kanaatini 1979 yılında bildirmesine rağmen, adı geçen baskılarda eser aynen yayımlanmaya devam etmiştir. Diğer bir deyişle Prof. Dr. Köymen, bu eserini genişletme fırsatını bulamamıştır. Ayrıca Prof. Dr. Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, III. Cilt, Alp Arslan ve Zamanı*¹² isimli

10 Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, I. Cilt, Kuruluş Devri*, Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Enstitüsü Yayınları, Ankara 1979.

11 Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, II. Cilt, İkinci İmparatorluk Devri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1954.

12 Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, III. Cilt, Alp Arslan ve*

eserinin 1992 tarihli üçüncü baskısına yazdığı 12.01.1991 tarihli ön sözünde şöyle ifadeler kullanmıştır: “9 yıl süren (1063-1072) Alparslan’ın saltanat zamanına dair yazılmış -800 sayfayı aşan- iki cilt, yeniden dizilirken, özellikle Alparslan zamanı siyasi tarihini konu edinen 1. cildi daha da tamamlamak ve notlar ilave etmek fırsatını bulamadım.” Bundan önce de yayımlanmamış eserlerini yayına hazırladığımızda kaleme aldığımız ön sözlerde belirttiğimiz gibi rahmetli Prof. Dr. Köymen’in, bilhassa 1990’dan, vefat tarihi olan 1993’e kadar olan süre içerisinde, gerek yaşadığı ciddi sağlık sorunları ve gerekse dönemin siyasi, askerî, ekonomik vs. konjonktürel şartları dâhilinde Türkiye’ye ve Türk dünyasına dair meselelerle ilgili olarak fikir ve görüşlerini kaleme alma ve anlatma çabası, onun son dönem çalışmalarını ve projelerini tamamlamada kendisine zaman kaybettirmiştir. Neticede Prof. Dr. Mehmet Altay Köymen’in diğer birtakım eserleri gibi, bu eserini de tamamlayarak yayımlamaya kader izin vermemiştir.

Prof. Dr. Köymen’in tarafımızca hazırlanarak yayımlanan *Büyük Alâeddin Keykubad ve Zamanı* adlı eserinin ön sözünde de tatbik ettiğimiz metoda uygun olarak, yazarın elinizdeki bu eserini hangi tarihlerde, nerelerde ve nasıl andığını belirtip, eğer varsa buralarda mezkûr eserden yaptığı nakilleri göstermek yerinde olacaktır. Mehmet Altay Köymen, bu eserini, ilk baskılarını esas alırsak 1954, 1963 ve 1966 yıllarında yayımlanan eserlerinde anmıştır. O, bunlardan ilki olan *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, II. Cilt, İkinci İmparatorluk Devri* adlı eserinde, bu çalışmasından şu isimlerle bahsetmiştir: *Sancar’ın Meliklik Devri, Sultan Sancar’ın Meliklik Devri*. Yazar, ikinci olarak *Selçuklu Devri Türk Tarihi*’nde bu eserini *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Çerçevesi İçinde Melik Sancar ve Zamanı, Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Çerçevesi İçinde Sancar’ın Meliklik Devri* olarak anmıştır. Üçüncü olarak ise o, *İslâm Ansiklopedisi*’ne yazdığı “Sencer -Sancar Mu’izz al-dunyâ va’l-din Abu’l-Hâris- (1086-1157)” maddesinde bu esere, *Büyük Selçuklu İmparatorluğunun Tarihi Çerçevesi İçinde Sancar’ın Meliklik Devri* adıyla atıfta bulunmuştur. Öte yandan, Prof. Dr. Mehmet Altay Köymen’in bu eseri, yukarıda temas edilen 1948 yılı içerisinde Doçentliğine dair sadır olan iki ayrı resmî evrakta da *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Çerçevesi İçinde Sancar’ın Meliklik Devri* olarak geçmektedir. Son olarak eserin adı, yayına hazırlarken elimizde bulunan daktilo metni hâlindeki iki nüshadan birinde *Büyük Selçuklu İmpa-*

ratorluğu Tarihi Bölüm II: Fetret Devri ve Sancar'ın Meliklik Zamanı, daha tam olan diğer nüshada ise *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Çerçevesi İçinde Sancar'ın Meliklik Devri* olarak görülmektedir. Biz gerek eseri yayına hazırlarken dayandığımız iki nüshadan temel nüsha olanının başlığını oluşturduğu ve gerekse yazarın esasen Doçentlik tezi olan bu çalışmasının Doçentlik sürecindeki resmî evraklarda geçen adına tek kelimelik bir farkla en yakın olduğu ve yine yazarın bu esere çeşitli vesilelerle atıfta bulunurken kullanma sıklığından dolayı esere ad olarak *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Çerçevesi İçinde Sancar'ın Meliklik Devri*'ni koyduk.

Şimdi ise yukarıda adı geçen eserlerinde Prof. Dr. Mehmet Altay Köymen'in, bu eserine yaptığı atıfları ve buradan yaptığı nakilleri belirtelim. Prof. Dr. Köymen, aşağıda da ifade edeceğimiz üzere, Sancar'ın meliklik devrini ele alan bu eserin bilhassa son bölümünde Sancar'ın sultanlık devrini konu edinen eserine yönlendirmelerde bulunduğu gibi, mezkûr eserinin bilhassa ilk kısımlarında da elinizdeki bu esere göndermelerde bulunmuştur. Nitekim Sancar'ın sultanlık zamanını ele aldığını belirttiğimiz *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, II. Cilt, İkinci İmparatorluk Devri*¹³ isimli eserinin Giriş faslında (s. 1) yazar, Selçuklu İmparatorluğu tarihini bir tasnife tabi tuttuğu esnada, "İmparator Melikşah'ın ölümünden (1092), oğlu Mehmed Tapar'ın sultan oluşuna kadar (1105) geçen zaman Büyük Selçuklu tarihinin 'Fetret Devri'dir." cümlesinde kullandığı dipnotta, "Bu devir hakkında bk. M. Köymen, *Sancar'ın Meliklik Devri* (Doçentlik tezi olarak sunulmuş olan bu eser henüz basılmamıştır)." ifadesinde bulunmuştur. Bundan sonra yazar, Giriş ve I. bölümün de bir kısmını kapsadığı üzere, 30 sayfa boyunca muhtelif yerlerde "adı geçen yazımız" ve "bahsettiğimiz eserimiz" ifadeleriyle andığı bu esere atıflarına devam etmiştir. Öyle ki yine Giriş faslında (s. 4) şu cümle göze çarpar: "Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun doğu ve kuzeydoğusundaki Gazneliler, Karahanlılar ve Hârezmşahlar gibi, hükümdarları Selçuklu hanedanından olmayan Türk devletlerinin, daha 'meliklik devri'nde Sancar tarafından nasıl itaat altına alınmış olduğunu, sebep ve neticeleriyle birlikte adı geçen yazımızda göstermiştik." Prof. Dr. Köymen, I. bölümün ilk paragrafında (s. 5), mezkûr esere şu göndermede bulunmuştur:

13 Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, II. Cilt, İkinci İmparatorluk Devri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2017.

“Melikşah oğlu Sultan Mehmed’in ölümünden (1117) sonra, Büyük Selçuklu Sultanlığı’nı babasının meşru vârisi olarak elinde tutmak isteyen oğlu Mahmûd’un bu isteğinin, babasının saltanatı müddetince Türk hâkimiyet telakkisi çerçevesi içinde onun sadık bir vassalı olarak Horasan’da hüküm süren, ölümünden sonra ise Selçuklu hanedanının hayatta kalan en büyük ve bilhassa en kudretli bir azası olmak itibarıyla Büyük Sultan olmak iddiası altında ortaya çıkan Sancar tarafından nasıl reddedildiğini, amca-yeğen arasında yapılan savaşta, mağlubiyet yeğeni Mahmûd tarafında kalmasına rağmen, onu affederek, kendisine tabi bir hükümdar olmak şartıyla tahdında nasıl bıraktığını, sebep ve neticeleriyle birlikte, adı geçen yazımızda bahis mevzuu etmiştik.”

O, I. bölümün ilerleyen kısımlarında da (s. 8) atıflarına devam etmiştir. Nitekim “...Fakat bu, başında yeğenin bulunduğu, daha doğrusu, onu kendi eliyle başına geçirdiği devlete karşı aile hukukunun icapları çerçevesi içinde muamele etmek mecburiyetini inkâr etmek demek değildir.” cümlesinin dipnotunda şu ifadeler mevcuttur: “Zaten amcası ile savaş yapan ve yenilen Mahmûd’un başkanlığı altında böyle bir devletin kurulmasını da, onu aynı Türk hâkimiyet telakkisi icbar etmiştir. Bunun münakaşasını bahsettiğimiz eserimizde tebarüz ettirdiğimiz için, burada tekrar etmeyeceğiz.” Yazar, I. bölümde kullandığı dipnotlarda atıflarına devam etmiştir. Nitekim s. 29’daki, “...Mesûd’un, metbuu ve kardeşi Mahmûd’a karşı bu isyan hareketine girişmesinde, menfaatini öteden beri Selçuklu İmparatorluğu’nun zayıflığında ve anarşi içinde bulunmasında gören Hille emîri Arab Seyfûd-devle Dübeys b. Sadaka’nın teşvikinin hissesi büyük olmuştur.” cümlesinin dipnotu şöyledir: “...Babası Sadaka’nın Berkyaruk-Mehmed savaşlarındaki rolünü ve elde ettiği kazançları, nihayet Mehmed tarafından öldürülmesini, adı geçen yazımızda geniş bir şekilde incelemiştik.” Prof. Dr. Köymen, Hille Mezvedî emirlerinden söz ederken, atıflarını da sürdürmüştür. O, s. 35’te bulunan, “...Bu hadisenin tahliline son vermeden önce, bunun bir nevi istitalesi demek olan -Irak’taki Selçuklu hâkimiyetinin akibeti bakımından ehemmiyetli- bir hadiseden, Hille emîri Arab Dübeys’in Irak’ta yarattığı huzursuzluktan da kısaca bahsetmek icap etmektedir.” cümlesinin dipnotunda şu ifadeleri kullanmıştır:

“Babası Sadaka’nın Berkyaruk’un tahta geçişinden itibaren, hele kardeşi Mehmed ile uzun süren bir iç harbe tutuştuktan sonra, Selçuklu İmparatorluğu’nun zaafından faydalanarak bu imparatorluğun aleyhine ve kendi lehine nasıl çalıştığını, yani Arablık davası güderek,

Selçuklu İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu şartları daha da ağırlaştırdığını, nihayet Sultan Mehmed tek başına hükümdar olduktan sonra bu Arab'ın nasıl öldürüldüğünü başka bir yazımızda anlatmış-tık (Bk. Mehmet Köymen, *Sultan Sancar'ın Meliklik Devri*)..."

Yazar, I. bölümde (s. 42) son olarak, "...Kaynaklarımızın halkın bir benzerini görmediğini söylediği bu merasimin bu kadar parlak olmasında kendisinin de akrabası olmasının payı olmakla beraber, bu ölüm hadisesine hususi bir ehemmiyet verilmesinde Büyük Sultan Sancar'ın manevi nüfuzunun büyük rol oynadığını kabul etmek lazımdır." cümlesinin dipnotunda şöyle bir atf daha yapar: "...Amcası Sultan Sancar ile yaptığı savaştan sonra tabi hükümdar olarak yerinde kalmasında bu ana kraliçenin rolünün büyük olduğunu görmüştük (*Sultan Sancar'ın Meliklik Devri* adlı eserimize bk.)."

Prof. Dr. Mehmet Altay Köymen, altı bölümden müteşekkil *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, II. Cilt, İkinci İmparatorluk Devri* eserinin Giriş ve I. bölümü haricinde, II., III. ve IV. bölümlerinde de *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Çerçevesi İçinde Sancar'ın Meliklik Devri* ne atıflarda bulunmaya devam etmiştir. Öyle ki yazar, II. bölümün hemen başında birkaç sayfa boyunca mezkûr eserini anmıştır. O, ilk olarak (s. 150), "...Bizim burada imparatorluğun bir iç meselesi olarak ele almamızı icap eden nokta, Bâtınîlere karşı girişilmiş olan mücadeledir." cümlesinin dipnotunda, "Sultan Sancar'ın İsmâîlîlere karşı giriştiği ilk mücadele bu değildir. Henüz melik, yani Büyük Selçuklu İmparatorluğu'na tabi bir hükümdar iken, bu bozguncu cereyanla mücadele etmiştir. Mamafih, başlangıçta ihmal etmesi üzerine kuvvetlenmelerini gördükten sonra mücadeleye giriştiğini biliyoruz (Bu hususta bk. Mehmet Köymen, *Sancar'ın Meliklik Devri*)." ibaresini kullanmıştır. Prof. Dr. Köymen, bunu müteakip uzun cümlesinin sonundaki (s. 150), "...Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun başında bulunan hükümdarların, bilhassa Melikşah oğlu Mehmed Tapar'ın (1105-1117), nasıl amansız bir mücadele açtığını, kati neticeyi almak üzere iken, vakitsiz ölümü üzerine meselenin nasıl yüzüstü kaldığını, başka bir yazımızda izah etmiştik." ifadesinin dipnotu şöyledir: "bk. *ad. geç. eser.* Sancar'ın henüz melik iken Bâtınîlere karşı mücadelesi hakkında aynı eserimizde malumat vardır." Yazar, birkaç cümle sonra (s. 151) ise kullandığı, "...ve aralarında Bâtınîlerin, yeniden kale yapmamaları, silah satın almamaları, hiç kimseyi, akidelerini kabul etmeye davet etmemeleri şartları ile, yani Bâtınîler bakımından statükonun muhafazası ve devamı esası üzerine istinat eden sulh akdedilmişti."

ifadelerinin dipnotu şudur: “Mehmet Köymen, *ad. geç. eser.*” Yine II. bölümde (s. 156), dipnotunda, “Mehmet Köymen, *Sancar’ın Meliklik Devri*” şeklinde atıf yapıldığı cümle şöyledir:

“Sancar’ın, henüz Büyük Selçuklu İmparatorluğu’na tabi bir hükümdar iken, kendi hâkimiyetine bırakılmış olan Horasan’ı, şimalden başlayarak şarka ve cenuba doğru yarım daire şeklinde çeviren bölgelerde, Hârezm’de, Mâverünnehr’de ve Gazne’de kurulmuş olan Türk devletlerini, sıra ile hâkimiyetine almak suretiyle, imparatorluğun doğusunu, bu devletlerle, bunların ötesinden gelebilecek tehlikelere karşı nasıl emniyet altına aldığını başka bir fırsatla belirtmiştik.”

Prof. Dr. Köymen, II. bölümde bir yerde (s. 158) son olarak, “Selçuklu hâkimiyetine karşı isyan etmekle de kalmayıp, Karahanlıların ananevi, İran’ı fethetmek, siyasetini takip ederek, Selçuklu ülkelerine taarruza kalkışan Kadir Han’ın Sultan Sancar tarafından, daha melik iken nasıl mağlup edildiğini ve öldürüldüğünü ve yerine Karahanlılar Devleti’nin başına Arslan Han Mehmed’in nasıl geçirildiğini, adı geçen bir yazımızda belirtmiştik.” şeklindeki anlatımıyla mezkûr eseri bir kez daha anmıştır.

Yazar, III. bölümde yaptığı atıflarda mezkûr eserini, “bundan önceki cilt” olarak zikretmiştir. Nitekim o, s. 224’de bulunan bir dipnotta, “Sultan Sancar’ın... Emîr-i Dâd Habeşi adlı kumandanla yaptığı mücadeleler, onun meliklik devrine aittir. Bu mücadeleler hakkında bundan önceki ciltte malumat vereceğiz.” demektedir. Prof. Dr. Köymen, III. bölümün başka bir yerinde (s. 226) kullandığı bir dipnotta ise mezkûr eserini yine aynı ifadelerle anmıştır: “...Muhtelif bakımlardan, mesela öldürülenlerin sayısına bakarak Bâtınîlerin arz ettikleri tehlike hakkında fikir edinmek bakımından, çok dikkate şayan malumatı ihtiva etmekle beraber, bu mücadelelerin hemen hepsi de Sancar’ın meliklik devrinde vuku bulduğu için, bu hususu, onun imparatorluğu zamanını bahis mevzuu ettiğimiz bu eserimizde değil, bundan önceki ciltte bahis mevzuu edeceğiz.”

Nihayet IV. bölümde (s. 306) geçen, “...Bu devletin, ilk defa Sancar tarafından, daha meliklik devrinde, daha doğrusu imparator olması arifesinde (1117) nasıl hâkimiyet altına alındığını, Behram Şah’ın (1118-1152) nasıl hükümdar yapıldığını, bunun ehemmiyet ve manasını başka bir yazımızda uzun uzun izah etmiştik.” cümlesinin dipnotu anlaşılacağı üzere yine şu

şekildedir: “Mehmet Köymen, *Sancar’ın Meliklik Devri*”.

Prof. Dr. Mehmet Altay Köymen, ilk baskısı 1963 tarihinde yapılan *Selçuklu Devri Türk Tarihi*¹⁴ adlı kitabının belirli kısımlarında mezkûr esere yalnız atıf yapmakla kalmamış, bu eserden nakillerde de bulunmuştur. Nitekim bu kitabın I., III., V. ve VII. bölümünün belirli kısımları, *Selçuklu Devri Türk Tarihi* isimli eserin III. bölümünde de nakledilmiştir. Prof. Dr. Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*’nin bu III. bölümünün ilgili fasıllarının bibliyografyalarında, hangi konularda ve ne derecede mezkûr eserden istifade ettiğini belirtmiştir. Mesela yazar, kitabının III. bölümünde yer alan Taht Mücadeleleri faslıının bibliyografyasında (s. 96) şu ifadeleri kullanmıştır:

“Türk tarihinin her meselesi gibi, bu mesele de henüz ayrı araştırma mevzuu olmamıştır. İlk defa biz eserimizin umumi kadrosu içinde müstakil bir mevzu olarak ele aldık. Hâlbuki Türk hâkimiyet telakkisi ile yakından ilgili bulunan ve onun bir tezahürü ve tecellisi olarak görünen bu mesele anlaşılmadıkça Selçuklu Devleti’nin mahiyetini anlamak hemen hemen imkânsızdır. Mevzu başlıca iki kısımdan terekkep etmektedir: 1. İlk imparatorluk devrinde taht mücadeleleri, 2. Fetret ve ikinci imparatorluk devri taht mücadeleleri. Bu iki devir hadiselerinin bir hususiyeti daha vardır: ‘İlk İmparatorluk Devri’ taht mücadelelerini ana kaynaklara istinaden ilk defa burada ele alıp işledik. Hâlbuki ‘Fetret Devri’ ve ‘İkinci İmparatorluk Devri’ taht mücadelelerini ise muhtelif yazılarımızda daha önce bahis mevzuu etmiştik.”

Bundan sonra Prof. Dr. Köymen, “Fetret devri taht mücadeleleri için bk.” diyerek birkaç başka eserden sonra, şunu vermiştir: “M. A. Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Çerçevesi İçinde Melik Sancar ve Zamani* (Doçentlik tezi olarak takdim edilen bu eser henüz basılmamıştır). Fetret Devri taht mücadelesi bahis mevzuu edilirken bu eserden geniş çapta istifade edilmiştir.” Bundan sonra o, ikinci imparatorluk devri taht mücadeleleri için ise anlaşılacağı üzere, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, II. Cilt, İkinci İmparatorluk Devri* kitabını referans göstermiştir.

14 Mehmet Altay Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013.

Prof. Dr. Mehmet Altay Köymen, ilgili kitabının III. bölümünün Vassal Devletlerle Münasebet faslının bibliyografyasında (s. 157) ise şunları yazmıştır: “Büyük Selçuklu İmparatorluğu, vassalları ile münasebeti bakımından, şimdiye kadar hemen hemen hiç ele alınmamıştır. İlk defa biz, umumi bir eserin dar çerçevesi içinde ele alarak, neşredilmiş veya neşredilmemiş araştırmalarımızın neticeleri verdik.” Yazar, bu cümleden olarak bundan sonra da bu ifadelerine devam etmiştir: “Fetret Devrinde vassallık münasebetlerini bahis konusu ederken şu eserimizden faydalandık: Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Çerçevesi İçinde Sancar’ın Meliklik Devri* (Doçentlik tezi olan bu eser, henüz neşredilmemiştir).” Prof. Dr. Köymen yine burada, “İkinci İmparatorluk Devrinde vassallık münasebetleri için bk.” diyerek *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, II. Cilt, İkinci İmparatorluk Devri* kitabına göndermede bulunmuştur. Müteakiben ise yazarın şu ifadeleri görülmektedir: “Yalnız İkinci İmparatorluk Devri vassallık münasebetleri için değil, adı geçen eserimiz [*Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Çerçevesi İçinde Sancar’ın Meliklik Devri*] neşredilinceye kadar, bütün Selçuklu İmparatorluğu tarihinde vassallık münasebetleri için bu eserdeki [*Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, II. Cilt, İkinci İmparatorluk Devri*] bibliyografya listesinden istifade edilebilir.”

Prof. Dr. Mehmet Altay Köymen, eserinin yine III. bölümünün Devletin Doğu Siyaseti başlıklı faslının bibliyografyasında (s. 230) şöyle yazmıştır: “İmparatorluğun doğu siyasetine dair ayrı bir araştırma yoktur. Biz burada neşredilmiş veya neşredilmemiş çalışmalarımızın neticelerini vermekle yetindik.” Bundan sonra yazar, kaynaklarını sıralarken mezkûr eserini de zikretmiştir: “M. A. Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Çerçevesi İçinde Sancar’ın Meliklik Devri* (Doçentlik tezi olan bu eser, henüz basılmamıştır).” Ancak burada hemen belirtilmelidir ki yazar, bu nakillerini dipnotsuz olarak yapmıştır. Yani bu kitapta yer alan çok faydalı dipnotlarını, nakil yaptığı kısımlarda, dipnotsuz olarak basılan *Selçuklu Devri Türk Tarihi* kitabına almamıştır. Bu itibarla her ne kadar metinden aktarmalar olsa da bu kısımlara ait dipnotlar ilk defa bu kitapta yayımlanmıştır. Diğer taraftan, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*’nde biraz kırpılarak nakledilen bu kısımlar metnin orijinalinde, yani elinizdeki kitapta, tam olduğu gibi, daha muntazam bir tasnif ve başlıklarla ele alınmıştır.

Son olarak, Prof. Dr. Mehmet Altay Köymen’in, *İslâm Ansiklopedisi*’ne yazdığı “Sencer -Sancar Mu’izz al-dunyā va’l-din Abu’l-Hāris- (1086-1157)”

maddesinin¹⁵ Meliklik Zamanı faslında mezkûr eserinden faydalandığı anlaşılmaktadır. Adı geçen maddenin bibliyografyasında, “Sancar’ın meliklik zamanı için bk. Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu’nun Tarihi Çerçevesi İçinde Sancar’ın Meliklik Devri* (tez, basılmamıştır)” şeklindeki bir ifadeyle bu çalışmaya atıfta bulunmuştur.

Mehmet Altay Köymen, Sancar’ın meliklik zamanını ele alan bu Doçentlik tezinden sonra mesaisini, Sancar’ın bu kez sultanlık devrinin aydınlatılmasına hasretmiştir. Öyle ki sağlam bir alt yapıya sahip olan yazar, birkaç yıl gibi kısa bir süre içerisinde yaklaşık 500 sayfadan müteşekkil, 30.10.1951 metin tarihli bir eser (*Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, II. Cilt, İkinci İmparatorluk Devri*) kaleme almıştır. Ön söz tarihi ise 28.09.1954 olan eser, aynı yıl ilk baskısını yapmıştır. Elinizdeki kitapta, son bölüm başta olmak üzere, muhtelif yerlerde, “ayrıca göreceğiz” ifadesini barındıran cümlelere rastlamak mümkündür. Yazarın okuyucuyu böylece *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, II. Cilt, İkinci İmparatorluk Devri* isimli geniş hacimli eserine yönlendirdiği belirtilmelidir.

Büyük Selçuklu Devleti’nin en uzun süre tahtta kalan sultanı Sancar’ın meliklik devri konusunda henüz müstakil bir monografinin olmaması, bu arada Sancar’ın sultanlık devri konusunda da şu ana kadar kaleme alınan en mufassal ve mükemmel eserin yine Prof. Dr. Mehmet Altay Köymen’e ait olması, kaleme alınmasının üzerinden 76 yıl geçmesine rağmen, bu eserin önemini kendiliğinden ortaya çıkarır. Zaten aşağıda görüleceği üzere yazar, ön sözünde, bu eserin, Sancar’ın sultanlık devri hakkındaki geniş tetkikinin bir bakıma, başlangıcı addetmiştir.

Merhum Prof. Dr. Mehmet Altay Köymen’in diğer eserlerinin neşrinde olduğu gibi, bu eserinin de yayına hazırlanarak neşredilmesi hususunda verdikleri destek ve teşviklerinden dolayı Köymen ailesinin pek kıymetli üyelerinden başta Ayşe Arpacı (Köymen) olmak üzere, Prof. Dr. Tamer Arpacı, Prof. Dr. Ali Rıza Köymen ve Erol Köymen’e sonsuz teşekkürler.

15 Mehmet Altay Köymen, “Sencer -Sancar Mu’izz al-dunyâ va’l-din Abu’l-Hâris- (1086-1157)”, *Toplu Makaleler, II. Cilt, Selçuklu Devri Türk Tarihi Araştırmaları*, Yay. haz. Sinan Tarıfci-Kerim Köksal Kaya, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018, s. 217-230.

Doğumunun 108., vefatının 30. sene-yi devriyesinde Selçuklu tarihinin büyük âlimi Prof. Dr. Mehmet Altay Köymen'in ruhu şad olsun! Rahmet ve saygıyla anıyor, özlemle arıyoruz...

Dr. Öğr. Üyesi Sinan Tarıfci
Giresun, 2023

ÖN SÖZ

Türk tarihinin hatta dünya tarihinin en mühim devri olmasına ve bu hususun da ilim âlemi tarafından günden güne daha iyi anlaşılmasına ve takdir edilmesine rağmen gerek dışarıda ve gerekse içeride Büyük Selçuklular tarihinin muhtelif meseleleri hakkında ciddi tetkiklerin bulunmadığını söyleyebiliriz. Meşgul olduğumuz devre için de umumi eserlerde verilen malumattan başka, ayrı bir tetkik yoktur.

Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun en karışık ve sinesinde gelecek devirlere ait birçok meselelerin nüvesini taşıyan bir devresini ve bu devre içinde imparatorluğun doğu bölgelerinde kurmaya muvaffak olduğu istikrarlı bir idare ile Alparslan ve Melikşah'ın parlak devirlerini tekrar yaşatan Sancar'ın, tabii bir hükümdar olarak bir taraftan Berkıyaruk ve Mehmed'le, öte taraftan Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun doğu ve güneydoğu bölgelerinde kendisine sınırdaş olan siyasi teşekküller ile münasebetini ve onları tabiiyeti altına almasını belirtmeye çalıştık. İmparatorluğun doğu emniyetini temin etmek suretiyle oynadığı rolü belirtebilmek, daha müspet ve salim neticelere varabilmek için bu hadiseleri Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun kadrosu içinde tetkik etmeyi uygun bulduk.

Bu yazımızı, Sancar'ın sultanlık devri hakkında yapmakta olduğumuz geniş tetkikin, bir bakıma, başlangıcı sayabiliriz.

Her yapılan yeni tetkikte olduğu gibi, hele içinde bulunduğumuz, müsait olmayan şartlar dikkate alınırca, millî tarihimizin bu mühim safhası hakkında eksiksiz bir eser meydana getirmenin güçlüğü takdir edilir sanırım. Onun için ortaya eksiksiz bir eser koyduğumuzu iddia etmiyoruz. Aksine, kontrolü ve tamamlanması daima mümkün olan bir başlangıç yaptığımızı kaniyiz. Bununla beraber ana kaynaklardaki bilgileri tenkitli ve mukayeseli bir şekilde kullanmaya, hadiseler arasındaki sebep ve netice münasebetlerini belirtmeye ve böylece muayyen neticelere varmaya gayret ettik.

Çoğu yazma olan kullandığımız ana kaynaklar üzerinde ayrıca durmaya şimdilik lüzum görmüyoruz. Basılmış ve basılmamış kaynakların kıymet ve mahiyetleri hakkında bibliyografyada adlarını bildirdiğimiz C. Brockelmann, C. A. Storey, C. Cahen ve W. Barthold'un eserlerinde bilgi vardır.

Has isimlerin yazılışında ayrı bir transkripsiyon sistemi tatbik etmedik. Türkçe has isimler üzerinde de şimdiye kadar hiç durulmadığı ve muhtelif tarihçiler tarafından türlü şekillerde yazıldığı malumdur. Biz dilci olmadığımız için bunlar üzerine ayrıca duramadık. Ancak kaynaklar tarafından da türlü türlü şekillerde kaydedilen bu isimleri, Türklerin ad korken göz önünde tuttukları esasları dikkate alarak bir mana çıkacak şekilde yazmaya gayret ettik. Mesela şimdiye kadar Kerboğa, Ketboğa vs. şeklinde yazılan Türk kumandanının adını Gürboğa olarak yazmayı tercih ettik.

Eserimizi hazırlarken, bizden kıymetli yardımlarını esirgemeyen Prof. Mükrimin Halil Yınaç, Prof. Şinasi Altundağ ve Prof. Necati Lûgal'e teşekkürlerimizi sunmak bizim için bir borçtur.

Mehmet Altay Köymen
Ankara, 1947